

Chystokletov L.H., Shyshko V.I. Informative and psychological impacts as an integral part of information security paradigm

The theoretical and practical problems of forming and estimating the level of informative and psychological impact in political, international and economic relations as well as in military activity are investigated. The important aspects of informative wars at the modern stage and in the retrospective review are analyzed.

Key words: *informative and psychological impact, information security, informative war, informative attack.*

УДК 351.746.1+159.98

Ю.В. Щавінський, І.Ю. Щавінська

**ВПЛИВ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
НА ІНФОРМАЦІЙНУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ:
ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Розглянуто вплив розвитку інформаційних технологій на інформаційну безпеку держави як складову національної безпеки з точки зору психології.

Ключові слова: *національна безпека держави, інформаційна безпека держави, особистість, інформаційні технології, психологія впливу інформаційних технологій, інформаційно-психологічна безпека.*

Постановка проблеми. За сучасних умов інформаційна складова набуває дедалі більшої значущості і стає одним із найважливіших елементів забезпечення національної безпеки. Стрімкий розвиток інформаційних технологій не тільки наділив суспільство фантастичними можливостями, але й створив потенційні загрози для особистості, суспільства і держави через проведення інформаційних війн, інформаційно-психологічних операцій, маніпуляцій суспільною свідомістю з метою програмування дій і поведінки особистості, суспільства загалом. Виникає висока соціальна небезпека безконтрольного застосування технологій, засобів і методів психофізичного впливу на великі соціальні групи людей через свідомість і підсвідомість людини. З психологічної точки зору на інформаційну безпеку держави актуальним є аналіз цього впливу та відпрацювання шляхів і методів інформаційного захисту людської психіки від інформаційного втручання, створення інформаційного імунітету, захисного бар'єру від деструктивних впливів, відпрацювання методів інформаційно-психологічного протиборства.

Стан дослідження. З розвитком інформаційних технологій проблема інформаційної безпеки набула глобального значення і відображена у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників. В Україні цю проблему досліджували В.В. Остроухов, В.М. Петрик, Г.Г. Почепцов, В.А. Ліпкан, А.І. Марущак, В.О. Бондаренко, О.В. Литвиненко, О.К. Юдін, О.Я. Василюк, М.Й. Варій. У зарубіжній науці ця проблема висвітлена в роботах Н. Вінера, М. Маклюєна, Д. Робертсона, Б. Баді, П. Бурдє, Л. фон Бергаланфі, М. Месаровича, Д. Гудбі, Дж. Ная й У. Оуенса, П. Сорокіна, С. Гриняєва, А. Левакова, В. Лопатіна.

Основна частина досліджень із питань інформаційної безпеки, як складової національної безпеки держави, присвячена розгляду інформаційно-технічних і політичних аспектів. Недостатньо розглядаються психологічні аспекти цієї проблеми: наслідки масштабної інформатизації суспільства і можливості формування психофізичного впливу на свідомість особистості, на великі соціальні групи і суспільство. Ще менше розглядаються питання інформаційно-психологічного протидіювання як створення психологічного захисту людини і держави.

Тому **метою** цієї статті є розкриття впливу розвитку інформаційних технологій на інформаційну безпеку держави з точки зору психології для подальшого формування шляхів і методів інформаційно-психологічного захисту людини, суспільства, держави.

Виклад основних положень. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується підвищенням ролі інформаційної сфери, яка становить сукупність інформації, інформаційної інфраструктури, суб'єктів, котрі, використовуючи технології, здійснюють збір, формування, розповсюдження й використання інформації.

Інформаційні технології як складова інформаційної сфери – сукупність методів, виробничих і програмно-технологічних засобів, об'єднаних у технологічний ланцюжок, що забезпечує збирання, зберігання, обробку, висновок і поширення інформації. В індустріально розвинених державах інформаційні технології, як першочергові, включені в державні стратегічні програми забезпечення національної безпеки, мають високий пріоритет зі всіх видів забезпечення, а їхнє виконання знаходиться під безпосереднім контролем парламенту країни. Так, наприклад, конгрес США затвердив список з 22 критичних технологій, із яких 12 (тобто, більш 50%) інформаційні.

Бурхливий розвиток електронної освіти останніми роками, технології «25 кадр», використання абітурієнтами інформаційно-пошукової системи «Конкурс», соціальні мережі, платіжні термінали, системи Інтернет-банкінгу, електронно-цифрові підписи та докумен-

тообіг, доступність різної інформації, інформатизація конкретних напрямів діяльності державного управління – це не повний перелік інформаційних технологій, розвиток яких впливає на можливості особистості та державу в цілому, слугує новими джерелами національної могутності. Від обсягу, швидкості та якості обробки інформації значною мірою залежить ефективність управлінських рішень, зростає значення методів управління соціальними та економічними процесами, фінансовими і товарними потоками, аналізу та прогнозування розвитку внутрішнього і зовнішніх ринків. Використання інформаційних технологій визначає структуру і якість військових озброєнь, необхідний рівень їх достатності, ефективність дій збройних сил. Інформаційна сфера нині є системоутворювальним фактором життя суспільства, вона активно впливає на стан політичної, економічної, оборонної і інших складових безпеки держави. Рівень інформованості суспільства стає одним з критеріїв оцінки могутності держави, найважливішим чинником виживання в боротьбі за економічну і політичну незалежність.

Інформаційна складова, як зазначено в уведеній в дію Указом Президента України від 23 квітня 2008 року № 377 Доктрині інформаційної безпеки України», набуває дедалі більшої значущості і стає одним із найважливіших елементів забезпечення національної безпеки. Інформаційний простір, інформаційні ресурси, інформаційна інфраструктура та інформаційні технології значною мірою впливають на рівень і темпи соціально-економічного, науково-технічного і культурного розвитку [2].

Крім конструктивного (безпечного) впливу, розвиток інформаційних технологій має і деструктивний (небезпечний) характер.

Цей деструктивний характер виявляється, як зазначає В.В. Остроухов, у використанні інформатизації суспільства з метою масового впливу на свідомість, намаганні маніпулювати суспільною свідомістю шляхом поширення недостовірної або упередженої інформації, проведенні інформаційних війн для втручання у внутрішні справи держави як із застосуванням військової сили так і без її застосування, здійсненні економічних кіберзлочинів, обмеженні свободи слова та обмеженні доступу громадян до потрібної інформації, моральній та духовній деградації суспільства, поширенні культу насильства, жорстокості, порнографії, комп'ютерній злочинності та комп'ютерному тероризмі. Це створює реальні та потенційні загрози національній безпеці України в економіці, політиці, науці і культурі [3].

Отож, інформаційна безпека [2] є невід'ємною складовою кожної зі сфер національної безпеки (рис. 1).

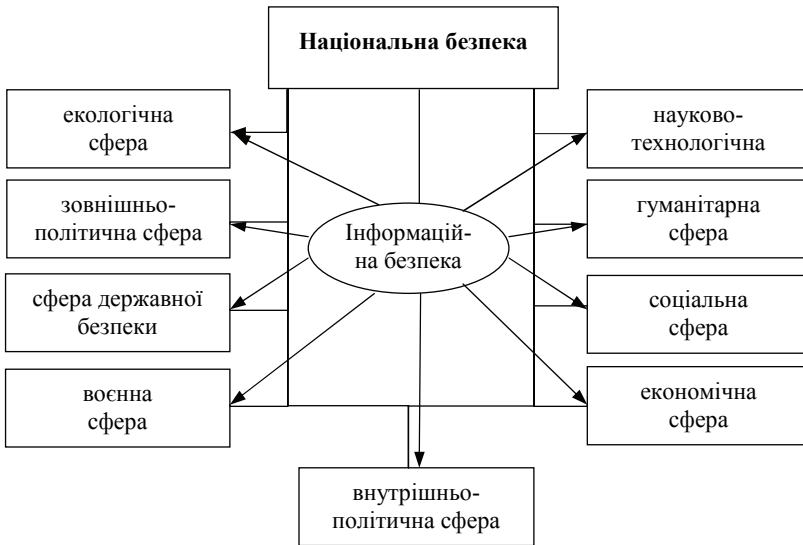

Рис. 1

Водночас інформаційна безпека є важливою самостійною сферою забезпечення національної безпеки.

Якщо відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» [1] об'єктами національної безпеки є (рис. 2): **людина і громадянин** (їхні конституційні права і свободи); **суспільство** (його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси); **держава** (її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність), то розглядати загрози, які створює розвиток інформаційних технологій цим об'єктам з точки зору психології, слід, зважаючи на психологію особистості та психологію суспільства.

Рис. 2

Розглядаючи вплив розвитку інформаційних технологій на особистість, необхідно зважати, що дія поширюється на суспільство та державу і через них опосередковано на кожного індивідуума.

Особистості як системі психічних властивостей притаманні певні рівні відображення дійсності. Серед таких рівнів у психології виділяють свідомість і несвідоме, самосвідомість. І через відображення дійсності людина і громадянин, як особистість (її психіка та свідомість), піддається різноманітним інформаційним впливам на свідомому, несвідомому та підсвідомому рівнях. Вона є заручником інформації, і деструктивні маніпуляції можуть прямо загрожувати фізичному чи психічному здоров'ю. З метою маніпуляції, використовуючи технічні засоби, генеруються негативні почуття (ревності, страх, заздрість, ненависть, самовдоволення), які згодом можна легко активізувати. Крім того, у маніпуляціях використовуються і традиційні позитивні цінності (природне почуття жалю, співчуття до слабкого, беззахисного, потреба в заступництві). Загалом для маніпуляцій свідомістю підходять будь-які почуття, будь-яка емоційна реакція, якщо вона допомагає відключити здоровий глузд людей.

Соціально-психологічними регуляторами життєдіяльності суспільства, як об'єкта національної безпеки, є масова свідомість (класова, етнічна, національна, релігійна), менталітет, звичаї, традиції тощо. Окремі стереотипні елементи свідомості переходять у сферу групової підсвідомості («класове чуття», національна ворожість), які враховуються і використовуються у здійсненні інформаційно-психологічного впливу. Це що може істотно змінити масову свідомість і поведінку великих соціальних груп у суспільстві в потрібному напрямі.

Новітні інформаційні технології, сучасні інформаційні й психологічні форми та способи впливу на особу і суспільство стають невід'ємною частиною повсякденного життя. С.Г. Кара-Мурза зазначає, що застосування сучасних технологій та засобів маніпулювання громадською думкою відбувається нині повсякденно у роботі ЗМІ, у рекламній сфері, у діяльності різноманітних екстрасенсів, магів, чаклунів тощо. Неправдива інформація та компромат активно поширюються через Інтернет, для цього навіть створюються спеціалізовані веб-сайти. Розміщена на них інформація розповсюджується дуже швидко і завдає безпосередньої шкоди фізичним та юридичним особам у сфері забезпечення їх конституційних прав [5, с. 240–248].

Використання психологічних даних особистості, соціальної психіки етнічних, релігійних та інших спільнот, сутності психологічного впливу на електорат, його форм, методів, прийомів у брудних технологіях залежно від видів і можливостей засобів масової інформації, як зазначав М.Й. Варій, становить основу руйнівної психології у

суспільстві і загрозу національній безпеці держави [6]. Суспільство може перебувати в одному з трьох станів: соціально-психологічної стабільності; соціально-психологічного напруження; соціального психозу. Як будь-яку систему, суспільство зі стану рівноваги в інші стани можна вивести інформаційно-психологічним впливом.

Сьогодні спостерігається активна розробка та впровадження новітніх форм, способів і технологій інформаційно-психологічного впливу на індивідуальну, групову та масову свідомість. До таких технологій належать: ЗМІ та спеціальні засоби інформаційно-пропагандистської спрямованості; глобальні комп'ютерні мережі та програмні засоби швидкого поширення в мережах інформаційних і пропагандистських матеріалів; засоби та технології, що нелегально модифікують інформаційне середовище, на підставі якого людина приймає рішення; засоби створення віртуальної реальності; чутки, міфи і легенди; засоби підпорогового семантичного впливу; засоби генерування акустичних та електромагнітних полів.

Наявність розглянутих загроз впливу інформаційних технологій на об'єкти інформаційної безпеки як складової національної безпеки з точки зору психології потребує створення ефективної системи психологічного захисту особистості, суспільства, держави, і заходи цієї системи повинні носити превентивний характер.

В.М. Петрик [4] розглядає (рис. 3):

- інформаційну безпеку держави – як стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність і невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації;

- інформаційну безпеку суспільства – як стан захищеності соціальних груп та об'єднань від впливів щодо створення суспільної думки, маніпуляцій нею;

- інформаційну безпеку особистості – як стан захищеності особистості, різноманітних соціальних груп та об'єднань людей від впливів, здатних проти їхньої волі та бажання змінювати психічні стани і психологічні характеристики людини, модифікувати її поведінку та обмежувати свободу вибору.

Одне із головних завдань сучасної держави – гарантування особі інформаційної безпеки, яка характеризується захищеністю її психіки та свідомості від небезпечних інформаційних впливів, маніпулювання, дезінформування, образ, спонукування до самогубства тощо [3].

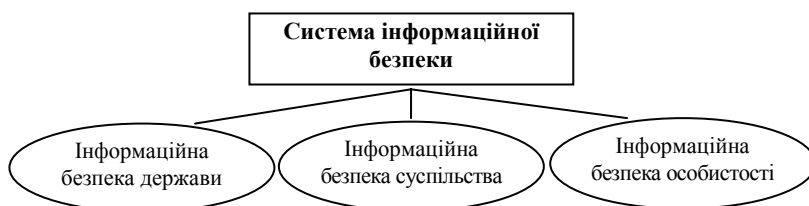

Рис. 3

Інформаційно-психологічна безпека особи (у вузькому розумінні) [4] – це стан захищеності психіки людини від негативного впливу, який здійснюється шляхом упровадження деструктивної інформації у свідомість і (або) у підсвідомість людини, що призводить до неадекватного сприйняття нею дійсності.

Інформаційно-психологічна безпека особи (в широкому розумінні) [4] – це:

- по-перше, належний рівень теоретичної та практичної підготовки особистості, за якого досягається захищеність життєво важливих інтересів та гармонійний розвиток незалежно від наявності інформаційних загроз;

- по-друге, здатність держави створити умови для гармонійного розвитку й задоволення потреб особистості в інформації незалежно від наявності інформаційних загроз;

- по-третє, гарантування, розвиток і використання інформаційного середовища в інтересах особистості;

- по-четверте, захищеність від різних інформаційних небезпек.

Об'єктом інформаційно-психологічного захисту особи є мовне середовище, соціальні, ідеологічні, політичні орієнтири, суспільні та соціальні зв'язки, психофізичні фактори, що виявляються у вигляді фізичних, хімічних та інших впливів природного, антропогенного і техногенного походження, генофонд народів, які населяють державу, тощо.

Після застосування технологій у особистості повинні сформуватися спосіб мислення, її світогляд, система цінностей та інтересів, які виступають під час аналізу поточної інформації у вигляді своєрідного фільтра. Від напряму (чи орієнтації) такого фільтра залежать вчинки, поведінка людини в різних ситуаціях. На орієнтацію фільтра впливають історичні, національно-етнічні чинники, освіта, релігія, філософія, пропаганда, інші складові впливу інформаційного простору. Значну роль при цьому виконують засоби масової інформації (періодичні видання, радіомовлення та телебачення, Інтернет).

Механізми невербального інформаційного впливу на людину ґрунтуються на використанні закономірностей сприйняття людиною інформації через підсвідомість. Відомо, що підсвідомість (а опосередковано і свідомість) може програмуватися зовнішнім, неконтрольованим людиною інформаційним впливом.

Використання інформаційних технологій здатне, як зауважує М.Й. Варій, формувати псі-програми, що забезпечують поведінку особистості в суспільстві. Псі-програми формуються на основі установок, образів уяви, віри, бажань, думок, переконань, цінностей, які людина твердо закріпила (або їй закріпили за допомогою інформаційних технологій) у свідомості або підсвідомості. Дослідження в сфері формування таких псі-програм, пов'язані з інформаційними технологіями, дають можливість не тільки керувати поведінкою та розвитком особистості, формувати в потрібному напрямку суспільну свідомість, але й регулювати і захищати особистість від зовнішніх і внутрішніх чинників (деструктивних впливів) [6].

Інформаційно-психологічна безпека суспільства та держави – стан захищеності (інтелектуальної, соціально-політичної, морально-етичної), за якого досягається їх нормальне функціонування та гармонійний розвиток незалежно від наявності внутрішніх і зовнішніх інформаційно-психологічних впливів.

Поки що немає достатніх гарантій захисту особи від загроз, пов'язаних із порушенням інформаційної та інформаційно-психологічної безпеки особистості. Існуюча в Україні система протидії інформаційно-психологічному впливу здатна тільки обмежити поширення небажаної інформації всередині країни (і то не завжди ефективно).

Саме тому інформаційна безпека повинна становити превентивну діяльність органів державного управління. Інформаційна безпека не може розглядатися лише як окремий стан, вона має враховувати майбутнє, повинна розумітися як процес. Використовуючи інформаційні технології, знання психології, закономірності розвитку психіки і психічного, слід діяти активно, впливаючи на джерела інформаційної небезпеки (інформаційно-психологічна протидія), як це зроблено у США на законодавчому, організаційно-технічному, фінансовому та науковому рівні (закон про патріотизм, закон про внутрішню безпеку, створене міністерство внутрішньої безпеки, фінансування проектів інформаційно-психологічних операцій Массачусетським, Стенфордським університетами).

Висновки. Розвиток інформаційних технологій зробив існування держави, суспільства і особистості не тільки комфортнішим, але й створив потенційні загрози існуванню держави. В Україні і у світі в цілому сформувалася характерна тенденція випереджального розвитку

форм, способів, технологій і методик впливу на свідомість (підсвідомість) і психічний стан людини порівняно з організацією протидії цим впливам, інформаційно-психологічним захистом особистості й суспільства загалом. Забезпечення національної безпеки ставить завдання створити систему, до якої входять не тільки політичні, економічні але й обов'язково інформаційно-психологічні заходи.

Розгляд питань деструктивного впливу розвитку інформаційних технологій з точки зору психології допоможе більш ефективно побудувати систему інформаційної безпеки, як складової національної безпеки держави, розробити цільові програми [2], плани дій, форми і методи формування безпеки, що дасть змогу формувати критичне мислення (або інформаційно-психологічний імунітет) населення для захисту свідомості від деструктивних ідеологій та іншого негативного інформаційно-психологічного впливу.

1. Про основи національної безпеки України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351. Із змінами, внесеними згідно із Законом № 3200-IV (3200-15) від 15.12.2005. ВВР. – 2006. – № 14. – Ст. 116.

2. «Доктрина інформаційної безпеки України», введена у дію Указом Президента України від 23 квітня 2008 року № 377 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/514/2009>

3. Остроухов В.В. Інформаційна безпека. Розділ 1. Основні загрози для особистісної безпеки від деструктивних інформаційних впливів / В.В. Остроухов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1821100136935/politologiya/nebezpeki_informatsiyogo_prostoru_lyudini

4. Петрик В.М. Щодо визначення інформаційної безпеки та її різновидів / В.М. Петрик // Форми та методи забезпечення інформаційної безпеки держави: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 13 березня 2008 р.). – К.: Видавель Захаренко В.О., 2008. – С. 160–164.

5. Кара-Мурза С.Г. Маніпуляція свідомістю / С.Г. Кара-Мурза. – Львів: Оріяни, 2000. – 488 с.

6. Варій М.Й. Психологія / М.Й. Варій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/18540516/psihologiya/psihologichna_pidsistema_sistemi_natsionalnoyi_bezpeki

Щавинский Ю.В., Щавинская И.Ю. Влияние развития информационных технологий на информационную безопасность государства: психологический аспект

Рассмотрено влияние развития информационных технологий на информационную безопасность государства как составляющую национальной безопасности с точки зрения психологии.

Ключевые слова: *национальная безопасность государства, информационная безопасность государства, информационные технологии, психология влияния информационных технологий, информационная безопасность.*

Shchavinskiy Yu.V., Shchavinska I.Yu. Impact of information technologies development on information security of state: psychological aspect

The impact of information technologies development on information security of the state as a part of national security in terms of psychology is considered.

Key words: *national security, information security of state, personality, information technologies, psychology of impact of information technologies, informative and psychological safety.*

УДК 351.746.1 + 159.9 +656

Г.К. Юрчинська

ПСИХОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА НА АВТОТРАНСПОРТНИХ ШЛЯХАХ ЯК ОДНА ІЗ УМОВ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В ПЕРІОД ПОДОЛАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Схильність до ризику виступає вузловим показником у структурі суб'єктивних виявів агресивної поведінки водіїв вантажного транспорту. Виділені структурні компоненти поведінкових особливостей водіїв. Побудована емпірична типологія водіїв вантажних перевезень.

Ключові слова: *культура, безпека, агресивність, вантажні транспортування, емпірична типологія.*

Постановка проблеми. Відповідно до Указу Президента України [9] серед нагальних завдань політики національної безпеки України зазначається гарантування безпечних умов життєдіяльності населення, до яких доцільно віднести безпеку на державних автошляхах. Нині психологічна культура людини як члена суспільства і суб'єкта професійної діяльності є важливим питанням розбудови держави в усіх її сферах. Від сформованості вказаного психологічного явища залежить національна безпека держави, хоча б в аспекті усвідомлення загальнолюдських і державних цінностей. Однією із таких цінностей є життя людини. Безпека на дорогах – це ціна життя учасників дорожнього руху. Загальнодержавна проблема зменшення смертності на дорогах і державних магістралях стосується і об'єктивних факторів (якість доріг відповідно до світових стандартів, професійна підготовка керуванням транспортними засобами різних категорій за новітніми технологіями тощо), і суб'єктивного фактору (психологія учасників дорожнього руху). Під час виконання трудових функцій водій тримає в своїх руках життя та здоров'я своє і інших учасників дорожнього руху.

Галузь автоперевезень в Україні виконує транспортування близько 20% грузових вантажів та понад 70% пасажирів. Сьогодні в цій сфері пра-